

Музично-виконавська діяльність підлітків в умовах позашкільної спеціалізованої освіти

Любов МАРТИНЮК,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики музичного виховання, вокалу та хорового дирижування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Одним із найактуальніших завдань музичної педагогіки є гармонійний розвиток творчої особистості в процесі музично-виконавської діяльності, оскільки сучасна освіта орієнтується на гуманізацію, відродження національно-історичних традицій, формування людини з високим рівнем духовності, здатної зберігати й примножувати культурні надбання нації. Розв'язання цієї проблеми пов'язане із залученням кожного школяра до реальної співтворчості та до інтелектуального діалогу в процесі засвоєння мистецьких цінностей, що відбувається здебільшого під час опанування музичного інструмента, творчо-пошукового процесу пізнання й інтерпретації музичних творів.

Варто зазначити, що багатоскладова комплексна природа виконавського мистецтва, його традиції та особливості функціонування в сучасному музичному житті суспільства зумовлюють змінність поглядів педагогів-музикантів різних поколінь на виконавську діяльність та наповнюють новим змістом процес музично-виконавської підготовки. Нині загальними завданнями музично-виконавської діяльності є розвиток любові до музичного мистецтва, осмисленості сприйняття та здібності до емоційного відгуку на нього, забезпечення всебічного оволодіння музично-виконавськими навичками й уміннями, які дають змогу учням виконувати музичні твори різних стилів і жанрів, розкривати їхній художньо-образний зміст, висловлюючи своє ставлення та виявляючи власне розуміння.

У наш час розроблені ґрунтовні методичні системи навчання гри на музичних інструментах (зокрема фортепіано, баяні тощо), розвитку слухо-творчої сфери та музичного мислення, оволодіння інструментально-технічними навичками.

Ці питання висвітлені в працях таких відомих вітчизняних та зарубіжних педагогів-музикантів, як О.Алексєєв, Л.Баренбойм, Т.Беркман, Т.Воробкевич, О.Гольденвейзер, Й.Гофман, Б.Землянський, Г.Коган, Н.Любомудрова, В.Макаров, К.Мартінсон, Б.Міліч, Я.Мільштейн, Г.Нейгауз, Г.Прокоф'єв, Р.Савицький, С.Савшинський, Т.Смирнова, А.Стоянов, Є.Тимакін, С.Фейнберг, Г.Ципін, О.Щапов, Б.Яворський. Предметом дослідження були теоретичні основи музичного виконавства (В.Белікова, О.Бодіна, М.Давидов, Я.Мільштейн, В.Москаленко), розвиток творчої активності учнів шляхом залучення їх до різних видів музичної діяльності (Б.Асаф'єв, В.Бабій, Д.Кабалевський, Г.Рігіна, Н.Терент'єва, В.Тушева), педагогічні умови формування творчих здібностей та музично-естетичної культури (Л.Баренбойм, М.Барінова, О.Грисюк, Н.Гузій, Г.Мартьянова, О.Рудницька, В.Шульгіна, О.Щолокова). Суттєвий внесок у педагогічні пошуки зробили й дослідники з музичної психології (Д.Богоявленська, Л.Бочкар'єв, С.Науменко, В.Петрушин, С.Рубінштейн, Б.Теплов).

У сучасних науково-педагогічних працях, присвячених питанням змісту, форми та методів музичної освіти й виховання (А.Король, Т.Кротова, Л.Кузьмінська, М.Матковська, В.Рагозіна, В.Холоденко та ін.), проблема гармонійного розвитку творчої особистості посідає одне з чільних місць. Порізному визначаючи структуру творчого процесу та характеризуючи вияви творчості в його різновидах, дослідники встановлюють тісний зв'язок між розвитком інтелектуально-пізнавальної сфери, загальної культури особистості та її творчим потенціалом, підкреслюючи важливість не лише результатів творчості, а насамперед тих змін, котрих зазнає суб'єкт творчої діяльності. У зв'язку з цим головним завданням постає така організація роботи, за якої учень міг би якнайкраще розвивати свої здібності, бути задоволеним результатом діяльності, отримувати насолоду від спілкування з музикою.

Традиційна методика навчання гри на музичних інструментах здебільшого спрямована на технологічну однобічність розвитку учнів; засвоєння

теоретичної інформації відбувається переважно відокремлено, без тісного зв'язку з виконавським процесом. Це заважає практично застосовувати знання, а засвоєний учнями протягом року репертуар та оволодіння виконавською майстерністю обмежують їхні музично-естетичні враження, не створюють можливості для мистецької самореалізації в процесі інтерпретації музичних творів. Ускладнення програмових вимог від класу до класу, без зв'язку з життєвим та виконавським досвідом школярів, відсутність їхнього власного творчого ставлення до музично-виконавської діяльності призводять до того, що вони припиняють навчання в позашкільних спеціалізованих мистецьких закладах або після завершення курсу не бажають продовжувати музичну освіту, не орієнтуються в музичному просторі та не стають справжніми поціновувачами мистецтва. Тож традиційний зміст і технології музично-виконавської діяльності в умовах навчально-виховного процесу позашкільного спеціалізованого закладу не відповідають сучасним вимогам і потребують забезпечення комплексного впливу всіх елементів системи музичної освіти. Важливість дослідження особливостей процесу музично-виконавської діяльності зумовлюється тим, що їх розуміння визначає методичні прийоми та форми роботи викладача позашкільного закладу, передбачає цілеспрямоване вмотивоване прагнення до використання найбільш ефективних педагогічних технологій, прогнозування шляхів його подальшого удосконалення.

Мета цієї публікації полягає у визначенні концептуальних позицій щодо підвищення ефективності музично-виконавської діяльності в умовах позашкільної спеціалізованої освіти шляхом застосування інтегративної технології навчання. Тут провідними факторами є систематичне, послідовне засвоєння учнями музично-теоретичної інформації та технологічних художньо-виконавських умінь, формування естетичного ставлення до музики, комплексний розвиток загальних, музичних, творчих здібностей.

До переліку закладів позашкільної спеціалізованої освіти в галузі культури та мистецтва входять дитячі музичні школи та школи мистецтв (початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади). Процес навчання тут ґрунтується на засадах органічної єдності музичного виховання, що полягає в цілеспрямованому, систематичному розвитку музичної культури та музичних здібностей особистості; виховання емоційного відгуку на музику, розуміння й глибокого переживання її змісту; музичної освіти, котра розглядається як процес засвоєння знань, умінь та навичок, здобутих під час навчання та необхідних для музичної діяльності, що створює найкращі можливості для становлення творчої особистості.

Підґрунтям для естетичних висловлювань з питань виконавства стала теорія афектів, завдяки якій у вітчизняній та західноєвропейській методиках

остаточно сформувалося переконання, що слуховий фактор є головним, визначальним у музичному виконавстві. У правильному ігровому процесі слухові уявлення виконавця мають бути первинними, а рухо-моторний акт – вторинним. Найновіші дослідження спрямовані на розуміння розвитку музичного слуху як удосконалення трьох його критеріїв: точності, швидкості й сили сприймання та відтворення ладових звуковисотних співвідношень. Цю думку чудово сформулював Г.М. Коган: «Перше завдання педагога-музиканта, наскрізний стрижень його роботи полягає в тому, щоб навчити слухати, виховати вухо, виробити в учнів інтонаційно і тембрально тонкий слух» [1, с. 34]. Отже, принцип «слухового виховання» був проголошений у музичній педагогіці домінуючим, але, на жаль, він не став керівництвом для всіх викладачів. У системі масової інструментальної педагогіки поки що не створились умови для повноцінного музично-слухового виховання учнів у процесі виконавської діяльності. Це зумовлено тим, що викладачі намагаються швидше домогтися від учнів успіхів у грі на інструменті, не враховуючи їх формального характеру. У цьому випадку учні розвиваються хоч і швидко, але в них виховуються навички пасивного сприйняття і відтворення змісту музичних творів.

Педагогічні пошуки мають бути спрямовані на формування інтонаційно-чуттєвого слуху в поєднанні з руховими здібностями як основи виконавської майстерності учнів того вікового періоду, коли цей процес буде найбільш результативним. На нашу думку, таким періодом є підлітковий, що характеризується виходом дитини на нову соціальну позицію, в якій формується її свідоме ставлення до себе як члена суспільства. Але підлітку ще досить складно розібратися в соціальному житті, яке його оточує, особливо в умовах нинішнього українського суспільства, коли різко звузилося поле загальноновизнаних і однозначно сприйраних морально-естетичних норм і цінностей. Поділяючи думку В.П. Москальця, який вважає, що однією з істотних ознак розвитку мислення у підлітків є поєднання абстрактності з образністю, що вказує на особливу їхню чутливість до художніх образів-символів, схильність до активного, творчого їх усвідомлення [3, с. 28], ми вважаємо, що саме у підлітків надзвичайно розвинені уява та елементи творчості, які базуються не стільки на власному досвіді, скільки на багатій фантазії дітей перехідного періоду.

Зазначимо, що цілісне пізнання творів мистецтва, осягнення їхнього емоційно-образного змісту, розуміння нотного тексту як засобу передачі художньої інформації, оволодіння основами виконавської техніки та здатність адекватно вирішувати художні завдання спираються на міцне музично-теоретичне підґрунтя. Тож основою музично-виконавської діяльності є теоретичні знання, які утворюють раціональний рівень музичної свідомості учня-підлітка. Опанування учнем музичного твору – процес тривалого формування художньо-звукових

уявлень та технічних навичок, в якому грамотне прочитання авторського тексту шляхом художнього й аналітичного пізнання поступово переростає в його творчу інтерпретацію, що потребує смислового й оцінного ставлення до нього в єдності теоретичного (раціонального) та почуттєво-образного (емоційного) рівнів його пізнання.

Отже, успіх у навчанні більше пов'язаний із умінням вільно, осмислено читати музичний текст, яке досягається розвитком слухових і рухових уявлень на основі зорового сприйняття та аналізу всіх його елементів у взаємозв'язку; засвоєнням ідейно-естетичної, змістової та емоційної інформації художнього твору. Є.Я. Ліберман наголошує, що «з перших кроків необхідно прищеплювати учням навички одночасного емоційного та інтелектуального підходу до читання тексту. Читання тексту – це читання контексту!» [2, с. 145]. Водночас С.І. Савшинський звертає увагу на те, що на початковому етапі навчання часто відбувається неусвідомлене, безсистемне накопичення навичок, що гальмує подальшу плідну роботу та залишає виконавця на «механіко-фонетичній стадії сприйняття нотного тексту», де нота є лише знаком до піаністичної дії. Дослідник закликає залучати учнів до вдумливого, творчого вивчення музичних творів, підкреслюючи, що в такому разі успішне вирішення художнього завдання стане позитивним фактором стимулювання музично-виконавської діяльності [4, с. 50].

Зважаючи на сказане вище, зазначимо: музично-виконавська діяльність, яка базується на перетворенні, систематизації та узагальненні учнями глибоких свідомих знань музично-теоретичного матеріалу, потребує комплексу розумових і супутніх технічних операцій, спрямованих на виявлення зафіксованого в нотному тексті музичного твору виражального потенціалу та на реалізацію його в звучанні, вимагає володіння широким спектром художньо-естетичної, музично-історичної інформації, спеціальними уміннями й навичками. Ця діяльність стає можливою тільки в результаті впливу всієї системи освіти та виховання, багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів життєдіяльності підлітків та завжди пов'язана з творчістю. Її об'єктом є конкретний музичний твір, глибоке проникнення в зміст якого дає змогу пізнати особистість автора, його стиль та характерні ознаки творчості, сам процес творення, підштовхує до пошуку засобів виразності, поєднання музичного образу з історико-культурним контекстом, знаходження власних шляхів для сприймання, оцінювання та інтерпретації.

Отже, за роки навчання в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах, специфіка котрих зумовлена діалектичною єдністю загальної (музичне виховання) і спеціальної (професійної) освіти, учні повинні отримати різнобічні та змістовні знання в процесі роботи над музичними творами; зрозуміти об'єктивні закономірності музичного мистецтва; розвинути загальні, музичні й творчі здібності; розширити художню компетенцію,

сформувати свої естетично-оцінні судження; розвинути здатність до самореалізації в творчому процесі інтерпретації музики. Тож педагогічні пошуки мають спиратися на принципи інтеграції змісту освіти, створення необхідної моделі цілісної системи навчання, яка забезпечить спрямування комплексу методів педагогічного впливу на формування особистості майбутніх носіїв та творців високої духовної культури шляхом їхньої безпосередньої участі у мистецькій творчості.

На нашу думку, вирішити наявні в предметній системі музичного навчання суперечності між розрізненим засвоєнням знань та необхідністю їх синтезу, комплексного застосування на практиці може інтегративна технологія навчання. Саме вона забезпечує цілісність змісту освіти, достатню для усвідомленого навчання гри на музичному інструменті, допомагає встановленню внутрішніх зв'язків у процесі пізнання мистецтва. Ефективність музично-виконавської підготовки в такому разі залежить не тільки від якості викладання кожного окремого предмета, а насамперед від взаємозв'язку та взаємоузгодженості змісту предметів, оптимального врахування навчально-виховних завдань, зумовлених специфікою кожного, відповідної побудови та добору матеріалу. Виховання музиканта на основі синтезу спеціальних та музично-теоретичних дисциплін дає змогу подолати відставання теорії від практики, ліквідувати розрив між слуховим та моторним засвоєнням музичного твору, формувати творчу особистість. Систематичне та послідовне засвоєння учнями музично-теоретичної інформації й набуття технологічних художньо-виконавських умінь, формування естетичного сприйняття та особистісного ставлення до музичного твору дають можливість здійснювати навчання так, щоб вузлові моменти музичного матеріалу засвоювались учнями одночасно й паралельно під час виконання різних творчих завдань. Плідний зв'язок музично-виконавських і теоретичних дисциплін виявляється в єдності методології виконавської творчості та принципів роботи над музичним твором: від початкового сприйняття й осягнення його змісту, подальшого поглиблення й конкретизації в процесі виконання та до втілення свого виконавського задуму на заключній стадії.

Розвиваючи художнє та музичне мислення, викладач повинен активно залучати учнів до різних видів музичної діяльності, поглиблювати теоретичні знання протягом усього періоду навчання, намагаючись не тільки донести до учня так званий зміст твору, не тільки зацікавити його поетичним образом, але й здійснити докладний аналіз форми, структури в цілому та в деталях, гармонії, мелодії, поліфонії, фактури, розвинути у вихованця ту самостійність мислення, методів роботи, самопізнання та вміння досягати мети, які називаються зрілістю, порогом, за яким починається майстерність.

Теоретичні знання, набуті учнями, мають бути пов'язані з їхнім музично-слуховим досвідом та з

практичними навичками; у такому разі вони здійснюють безпосередній вплив на ефективність опанування музичного інструмента, дають змогу впевнено почувати себе в процесі виконання. Активне залучення учнів до різних видів творчої діяльності підвищує ефективність музично-виконавської підготовки, оволодіння музичними творами будь-якого жанру.

Слухо-аналітична робота над музичним репертуаром, планомірне та систематичне поповнення знань на основі музично-теоретичного аналізу творів, організація поетапної роботи над виконавськими проблемами, переважання проблемного викладу матеріалу із використанням нетрадиційних та інтегрованих уроків сприяють активізації виконавської діяльності, творчо-пошуковому процесу інтерпретації творів, підвищують чутливість учнів до власного виконання. Узагальнення та систематизація музичної інформації, у свою чергу, покращують якість набутих виконавських навичок, стимулюють зацікавленість у здобутті музично-теоретичних знань, забезпечують творчу активність у всіх видах музичної діяльності, дають потужний поштовх для розвитку творчої індивідуальності.

Отже, реформування музично-освітнього процесу потребує відповідних змін у змісті, формах, методах роботи викладачів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, передбачає пошук нових інтегративних технологій, спрямованих на формування творчої особистості майбутніх носіїв та творців високої духовної культури. Значним підґрунтям для цього стають розуміння особливостей процесу музично-виконавської діяльності учнів, забезпечення внутрішніх зв'язків у процесі пізнання музичного мистецтва, поглиблення духовно-творчих орієнтацій та перенесення акценту з вивчення музичних творів на їх використання як засобу художньо-творчого розвитку учнів.

Література

1. Коган Г.М. У врат мастерства. Психологические предпосылки успешности пианистической работы / Г.М. Коган. – М., 1977. – 46 с.
2. Либерман Е.Я. Творческая работа пианиста с авторским текстом / Е.Я. Либерман. – М.: Музыка, 1988. – 236 с.
3. Москалец В.П. Психологічне обґрунтування української національної школи / В.П. Москалец. – Л.: Світ, 1994. – 107 с.
4. Савшинский С.И. Работа пианиста над музыкальным произведением / С.И. Савшинский. – М.: Музыка, 1964. – 186 с.

Анотації

Любов МАРТИНЮК

Музично-виконавська діяльність підлітків в умовах позашкільної спеціалізованої освіти

У статті розглянуто проблему вдосконалення музично-виконавської діяльності учнів підліткового

віку в умовах позашкільної спеціалізованої освіти. Визначено концептуальні позиції щодо підвищення ефективності початкової музичної підготовки шляхом застосування інтегративної технології навчання.

Ключові слова: музично-виконавська діяльність, творчі здібності, слухове виховання, образні уявлення, підліток.

Любов МАРТИНЮК

Музыкально-исполнительская деятельность подростков в условиях внешкольного специализированного образования

В статье рассмотрена проблема совершенствования музыкально-исполнительской деятельности учащихся подросткового возраста в условиях внешкольного специализированного образования. Определены концептуальные позиции относительно повышения эффективности начальной музыкальной подготовки путём применения интегративной технологии обучения.

Ключевые слова: музыкально-исполнительская деятельность, творческие способности, слуховое воспитание, образные представления, подросток.

Lyubov MARTYNYUK

Musically-performing activities of teenagers in conditions of the out-of-school specialized education

The article is devoted the problem of perfection musically-performing activities of pupils of teenage age in conditions of the out-of-school specialized education. Conceptual positions on improvement of efficiency of initial musical preparation through the use of integrative learning technology are defined.

Keywords: musically-performing activities, creative capabilities, auditory education, imagery understanding, teenager.

